

VOORTDUREND BEGEREN

Filosofie, filosoferen en het socratisch gesprek

Kristof Van Rossem

Filosoof-tijn

Het mooie aan filosoof-zijn is dat je je kan veroorloven voortdurend in een constructieve identiteitscrisis te vertoeven. Een filosoof kan, mag en moet zelfs voortdurend nadenken over wat filosofie nu in wezen is. Ik waag het vandaag om te beweren dat een filosoof misschien niet van zichzelf weet dat hij dat is (vele kinderen zijn volgens mij bijvoorbeeld echte filosofen-in wording) maar dat je een filosoof misschien wel herkent aan zijn filosofische competenties: zijn kennis en inzicht, zijn vaardigheden en zijn houding. Voor een socratisch gespreksbegeleider ligt dat een beetje anders. De kracht van een goede facilitator ligt naar mijn gevoel niet zozeer in zijn kennis of inzicht maar in zijn vaardigheden en vooral in zijn socratische houding. Een goede filosoof zijn garandeert dus nog niet een goede facilitator zijn. Andersom is even waar. Ik licht dit alles kort toe met de bedenking vooraf dat overall waar ik 'hij' schrijf, ik 'hij of zij' bedoel 1)

Kennis en inzicht

"Niets is dwazer", schrijft Nelson, "dan zich door de studie van de geschiedenis van de filosofie tot filosoof te willen vormen" 2). Een filosoof weet volgens mij niet alles maar interesseert zich principieel voor alles, inclusief de geschiedenis van de wijsbegeerte. Een wijs-geer is iemand die geen wijsheid bezit of zich dat toe-eigent maar er letterlijk naar verlangt wijs te zijn. Waar je naar verlangt, is minder wat Aristoteles 'episteme' noemde (het geheel aan kennisinhouden, wat je kan leren uit de boeken) of 'techne' (de kennis waarmee je iets kan vervaardigen). Het gaat hem vooral om 'phronesis' (letterlijk 'praktische wijsheid' of 'verstandigheid' - niet te verwarren met 'gezond verstand'). Deze wijsheid komt minder conceptueel dan perceptueel tot stand 3). Je wordt dus niet wijs door veel te studeren maar door intensiever en nauwkeuriger waar te nemen. Uit deze zintuiglijke rijkdom kan een beschouwelijke rijkdom ontstaan. Uit de fijngevoelige waarneming kunnen nauwkeurige, scherpzinnige begrippen over de werkelijkheid volgen. Een filosoof merkt zich dus niet door een gevoelheid aan kennis. Je kan heel veel weten en toch niet wijs zijn. Het gaat meer om hoe je weet dan om wat je weet. Het

is een kwaliteit van weten: een combinatie van scherpzinnigheid en fijngevoeligheid.

vaardigheden

Enkele *vaardigheden* waaraan je een 'gevormd' filosoof herkent, zijn:

- haarfijn waarnemingen kunnen onderscheiden, verbinden en omschrijven
- concrete waarnemingen snel en vlot kunnen verbinden met abstracte concepten en andersom
- nieuwe concepten kunnen en durven creëren
- zelfstandig kunnen denken, zich kunnen inleven in andere levende wezens en hier ook tegelijkertijd zelfstandig over kunnen nadenken (Kant)
- in zijn reflectie over de werkelijkheid en de anderen ook in staat zijn om tegelijk over zichzelf te reflecteren
- de complexiteit van de werkelijkheid aanvoelen, doorgronden en ze in eenvoudige termen kunnen verwoorden.

Voor een socratisch gespreksbegeleider zijn deze vaardigheden ook belangrijk maar niet voldoende. Ze moeten aangevuld worden met enkele basisvaardigheden uit de groepsdynamica en natuurlijk met de typische socratische vaardigheden: juiste vragen stellen op het juiste moment, effectief luisteren, samenvatten, kernuitspraken formuleren, geduld betrachten, argumentaties begrijpen en helpen analyseren, greep houden op het groepsproces.

Uit ervaring weet ik dat je deze vaardigheden als facilitator het beste oefent door regelmatig zelf deel te nemen aan een socratisch gesprek. Dan ben je soms plots veel minder geduldig dan je als gespreksbegeleider was ...

(Socratisch) filosoof zijn is een levenShouding

De *houding* van de filosoof vind ik het allerbelangrijkste. Je zou kunnen argumenteren dat je een filosoof herkent aan zijn nieuwsgierigheid (Aristoteles), zijn fundamentele angst (Kierkegaard), de verbijstering over de werkelijkheid (Marcel), zijn ontslotenheid voor het Zijn (Heidegger), zijn opgeschort oordeel (Russell) enzovoort. Ik houd het bij een passionele afstand: een filosoof is volgens mij geen wijze uil die na-denkt na iets ervaren te hebben maar iemand die uiterst intens betrokken is bij alles wat

leeft en tegelijkertijd hier ook afstand van kan nemen.

De passionele afstand is meer dan een houding van een getrainde filosoof of een facilitator. Het is een levenshouding. In deze afstand ontspringt immers een scheppingskracht waarmee je voortdurend begrippen kan creëren en verwerklijken. Deze begrippen staan niet haaks op het leven. Ze 'be-grijpen' niet wat bruist van energie en in principe onbegrijpelijk is. Nee, ze zijn van die kwaliteit dat ze het leven per definitie intenser en rijker maken en de menselijkheid van de mens in al zijn aspecten tot in het uiterste doen zeevieren. De passionele afstand is bovendien een basisrecept voor een goed gevoel voor humor. Het is een lach die ontstaat in de afstand tussen de zekerheid waarmee we begrippen en meningen naar voor brengen en het besef van de onmogelijkheid van een definitief waaroordeel. Het is vol vuur (horen) beweren wat geluk is

en tegelijkertijd weten dat 'het geluk' op zich niet bestaat. De passionele afstand stelt je in staat om blij en affirmatief te vertoeven in de absurditeit van de hele filosofische onderneming. Het is leven in de paradox van denken over het leven in het besef dat wat leeft niet kan gedacht worden. Het is dansen op de leegte.

Van Socrates wordt beweerd dat hij wist dat hij niets wist. Als facilitator herken ik deze houding niet. Het gaat volgens mij eerder om het niet-zeker-weten van het weten. In de opschorting van oordelen ligt een onzekerheid die een oneindig aantal denkmogelijkheden toelaat. In een socratisch gesprek ervaar je dit op het moment van de 'elenchus'. In het bevragen van de kernbewering komen mensen soms tot het besef dat wat ze altijd bijvoorbeeld al over 'vrijheid' hebben gedacht, niet herkenbaar is in hun eigen voorbeeld of in de gegevens. De onzekerheid die dan ontstaat, is heel'vruchtbaar'. Het opent de weg naar anders denken dan je gewoon bent. Dikwijls is het altematief een meer voorzichtig, luisterend denken, een denken vanuit de stilte.

Een socratische houding handhaven is niet gemakkelijk. Mijn ervaring is dat je in het socratisch gesprek dikwijls door de deelnemers wordt verleid om in hun plaats oplossingen of begrippen aan te dragen. 50' crates zelf kende naar verluid ook die ervaring. Tijdens het Symposium, als iedereen al goed beschonken was, stelde Akibiades hem een deal voor: "mijn schoonheid voor jouw wijsheid" ... Socrates voelde zich echter volgens Plato geenszins ge-

Inrodu-tie cursus

In het najaar zal er een nieuwe introduktie cursus starten en wel op 5 zaterdagen, te weten op 20 oktober, 3 en 17 november en 1 en 15 december. De cursus vindt waarschijnlijk plaats in Amsterdam; steeds van 12 tot 17 uur. De docenten/trainers zijn, net als vorige keer, drs. Bauke Zijlstra en dr. Eite Veening, beide consulenten en docenten met een brede ervaring; de cursus is toegankelijk voor afgestudeerde filosofen of bijna-afgestudeerde filosofie. Het lidmaatschap van de VFP is geen vereiste en de kosten zullen ongeveer f 600,- bedragen. Informatie bij Eite Veening, 050-5272248 of e.p.veening@wxs.nl.

socratisch-he gesprekken in België

Kristof van Rossem begeleidt socratische gesprekken in zijn organisatie, de Lodewijk de Raet-Stichting in België. Samen met de VFP organiseerden ze twee jaar geleden met succes de cDnferentie 'het socratisch gesprek in Vlaanderen' en sindsdien begint een en ander op dat gebied in Vlaanderen te lopen. U vindt meer info op de website : www.stichtingderaet.be.

signalement

Een interessant artikel dat pas verscheen: K. Van Rossem, 'Horzels op een paard. het socratisch gesprek in het vormingswerk', in Vorming. Vaktijdschrift voor Volwassenen-educatie en Sociaal-Cultureel Werk, jrg. 16 nr J, p 159-187.



Socrates

In een socratisch gesprek deelnemers helpen om deze veerkracht te ontwikkelen, lijkt me een belangrijker doel voor een facilitator dan ze naar een consensus te sleuren. Je brengt immers geen gedachten ter wereld om ze daarna allemaal gezellig weer samen op te sluiten. In elke materniteit is men blij met een geboorte van een nieuw leven maar even blij als de kinderen weer naar huis mogen. Het heeft minder zin deelnemers aan je te binden dan ze een rugzak mee te geven met verbeeldingskracht, met een voortdurende kracht tot het zien en creëren van samenhang tussen ervaringen en gedachten. Maar nogmaals, het is zeer verleidelijk hun en jouw onrustige begeerte naar kennis en resultaat te bevredigen. Heel onze economie draait op dit principe. Daar tegenover staat de stoïcijnse filosoof die socratisch in zijn vuist lacht. Hij weet immers dat echte wijs-begeerte niet te bevredigen valt. Een (socratisch) filosoof rust niet in vrede. Hij begeert in vrede.

Kristof Van Rossem

Licentiaat godsdienstwetenschappen en filosofie
Stafmedewerker Antwerpse Volkshogeschool/Stichting-Lodewijk de Raet
Uitbreidingstraat 470, 2600 Berchem Tel. 03/239 18 92 Fax. 03/23022 68 Email: antw@stichtingderaet.be website: <http://www.stichtingderaet.be/socra1.html>

Noten

- 1 Deze tekst is een bewerking van een gedeelte uit K. VAN ROSSE, VI, *Woekerend denken*, in E.KARSSING & O.CRAPELS (red.), *Filosofie in de praktijk*, Van Gorcum, Assen, 1999.
- 2 L. JELSON, *Over de kunst van het filosoferen*. in IOEf", *Oe socratische methode*. Inleiding en redactie Jos Kessels. Boom, Amsterdam. 1994, p.58. 3 I.KESSELS, *Socrates op de markt. Filosofie in bedrijf*, Boom, Amsterdam, 1997, p.1 00-1 01.

Reacties op artikelen of andere bijdragen voor deze rubriek verzenden aan:
Ir. R.H.j. Wolbink, Van Keppelmarke 57,
8016 CI Zwolle. Tel. 038-4656978. E-mail: r.wolbink@zonnet.nl

vleid. Ook al had hij zelf ook al wat diep in het glas gekeken, hij liet zich niet omkopen. Zou hij heel zijn onderneming verraden als hij op dit voorstel inging! Was hij bang voor zijn reputatie? In elk geval leert dit verhaal ons iets over de eisen die aan een facilitator kunnen worden gesteld. Een goede facilitator - maar dit geldt volgens mij voor elke begeleider - is geen zon die bloemetjes doet groeien maar iemand die de gordijnen open doet. Ook al voel je je door tijds- of resultaatsdruk soms verleid, het loont de moeite hier een stoïcijnse 'autarkeia' te bewaren. Het heeft geen enkele zin een sinaasappel voor te kauwen vooraleer je hem aan iemand geeft.

Filosofen is zin zoeken

Werken aan deze passionele afstand vereist zoals elke paradox en zoals het leven zelf een beweeglijkheid en een voortdurende inter-esse ier-tussen-zijn/. Deze beweging maken zou je ook gewoon *rilosoferen* kunnen noemen. De termen *zin geven en zin zoeken* worden volgens mij dikwijls verkeerd gebruikt. Er bestaan volgens mij geen mensen die *geen* 'zin' zoeken of geven. 'Zin' zoeken wil zeggen: betekenis zoeken en iets krijgt betekenis als er een verbinding ontstaat tussen prikkels. Dit begint al in het hoofd van een baby en misschien zelfs daarvoor. Het bestaan noch de werkelijkheid noch deze hedendaagse samenleving kunnen op zich zin-loos of zin-vol zijn. Wat wel kan gebeuren is dat mensen gedurende een tijdje de betekenis van verschillende prikkels niet meer kunnen genereren of geen verbinding meer kunnen leggen tussen hun waarnemingen of ervaringen. Zo kan het gebeuren dat ze het bestaan of het leven even 'zin-loos' vinden. Wanneer je echter wijs-begeerte opvat zoals ik hierboven heb trachten te omschrijven, is een zin-zoeker, een zin-géver of een zin-ontkenner tegelijk een wijs-geer: hij verlangt er naar betekenissen te genereren-dus in het leven te staan met re-ligieuze, her-
. verbindende kracht.